

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ВІЙНА 2014–2022 РР.: НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ (ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС)

Киридон А. М., Троян С. С.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. 24 лютого 2022 р. Російська Федерація віроломно розпочала широкомасштабну військову агресію проти України, перейшовши від прихованої («нас там нет») гібридної війни до фази відкритої конвенційної тотальної війни. Україна «опинилася в епіцентрі одного, а можливо найбільшого й екстремального соціокультурного розлому сучасного глобального світу»¹. Позаду понад два місяці героїчного протистояння українського народу державі-окупанту, другій мілітарній потузі сучасного світу.

Перебуваючи в зоні об'єктивного реагування, в умовах бурхливих і доленосних для України, Європи і світу подій, ніби ще складно робити глибинні узагальнення (стосовно сутнісних процесів, хронологічних рамок тощо). Водночас актуальні для сучасників внутрішні смисли подій, особливості сприйняття війни потребують належного виявлення для подальших узагальнень і теоретичних побудов. Йдеться про незамінний для дослідника «досвід прямого спостереження» саме під час війни: наявні смисли й сенси, на відміну від матеріальних артефактів, – швидкоплинні та змінні. Сукупності смислів, пов'язаних з війною, надалі зазнаватимуть модифікацій і перетворюватимуться на стійкі наративи (останні забезпечують спадковість колективної пам'яті та спрямовані на підтримку ідентичностей спільнот). Відтак неминучими є розбіжності розуміння смислу подій тими, хто пише історію, і уявленнями тих, хто її творить². З огляду на ці зауваги, пропонуємо кілька рефлексій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Останнім часом з'являються наукові дослідження, аналітичні та ек-

пертні висновки у контексті порушеної проблеми³. На підставі різних підходів (історичних, геополітичних, теорії воєн, вікна можливостей, зіткнення цивілізацій, відкладеної війни тощо) дослідники здійснили спроби обґрунтувати різні аспекти війни Росії проти України (як гібридної війни, так і сучасної фази тотальної конвенційної війни).

³ Див., напр.: Агресія Російської Федерації проти України: проблеми оптимізації державного управління та системи національної безпеки. Експертно-аналітична доповідь / П.П. Гай-Нижник (керівник проєкту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П.П. Гай-Нижник, Л.Л. Залізник, І.Й. Краснодемська, Ю.С. Фігурний, О.А. Чирков, Л.В. Чупрій. Київ : «МП Леся», 2016. 28 с.; Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст. / За заг. ред. В. Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 2016. 248 с.; Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український Тиждень. 2014. № 42. С. 28–42; Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ : «МП Леся», 2017. 332 с.; Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності / наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. Київ : Ніка-Центр, 2018. 280 с.; Дацюк А. Український вектор геополітики Росії: Передумови війни. Частина 1–2. URL: <https://web.archive.org/web/20171107031351/https://ua.112.ua/statji/ukrainskyi-vektor-geopolityky-rosii-peredumovy-viiny-chastyina-2-171814.html>; Звернення академіка Валерія Смоляка. 23. 03. 2022. URL: <http://history.org.ua/uk/post/46828>; Корсунський С. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>; «Крим. Війна: передумови російської агресії». Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>; Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.; Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.; Власюк О.С., Кононенко С.В. Кремлівська агресія проти України: монографія. Київ : НІСД, 2017. 304 с.; Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 320 с.; Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Ужгород : РІК-У, 2018. 312 с.; Турченко Ф., Турченко Г. Проєкт «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Інститут історії України, 2015. 166 с.; Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: битва за Україну / Пер. з рос.: В. Єшкілев. Київ : Наш Формат, 2015. 456 с.; Україна. 30 років незалежності. Стислий довідник / За ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 536 с.; Херпел Марсель Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків : Віват, 2016. 303 с. та ін.

¹ Смолій В. А. Історик і війна / НАН України. Інститут історії України. 23.03.2022. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388>

² Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ : НІСД, 2019. С. 10.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Авторі свідомі того, що запропонована теоретико-концептуальна історична наукова розвідка, яка є фактично піонерською в плані вивчення російсько-української війни 2014–2022 рр., її передумов, причин, характеру тощо лише контурно маркує порушену проблему, вимагає подальшого глибинного вивчення та осмислення.

Формулювання цілей (постановка завдання). Мета дослідження полягає у вивченні й узагальненні причинно-наслідкового ланцюга, рис, фундаментальних контраверсій і концептуальних уроків російсько-української війни в хронологічному діапазоні 2014–2022 рр.⁴ При цьому вважаємо за потрібне обумовити можливу рухомість визначеної верхньої межі хронології (2022 р.), усвідомлюючи незавершеність процесу.

Методологія дослідження передбачає відхід від так званого «тунельного мислення» / «тунельного бачення» (коли є певний патерн, типові способи вирішення проблеми, закладені у свідомість, які активуються відповідно до ситуації) на користь узагальнення і вписування змістовно-подієвої фабули російсько-української війни в національний (український), регіональний (європейський) і глобальний (світовий) історичний контекст. Проведене дослідження ґрунтоване на діалектичному, компаративному, міжнародно-правовому й системному підходах. Серед базових методів – аналізу та синтезу, синхронний і діахронний, порівняльно-історичний, історико-правовий, структурно-функціональний.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

1. Передумови та причини війни Росії проти України

Передумови російської агресії проти незалежної України, яка вилилася спочатку в гібридну, а потім і повномасштабну конвенційну російсько-українську війну, вилоновуються з часу розпаду СРСР і перших років сучасної незалежної України. Крах радянської імперії та комуністичного блоку наприкінці ХХ століття став випробуванням для багатьох народів. При цьому прикметними є аналогії реакцій російського суспільства на підсумки «холодної війни» й розпад СРСР та німецького суспільства столітньої давнини на поразку у Першій світовій війні. Дослідники констатують наявність у значної частини росіян так званого «версальського синдрому» (термін з'явився саме для «позначення хворобливої реакції німців на травму воєнного фіаско та важкі умови Версаль-

ського мирного договору 1919 р.)⁵. Спільними й типовими для обох випадків є «комплекс переможе-них» («нас перемогли, але ми все одно найкращі»), перебільшення «катастрофічності» поразки та прагнення відновити великодержавний статус («встати з колін») і повернути втрачені території. Після зміни влади в Російській Федерації у 1999–2000 рр. ці ідеї фактично стали частиною офіційної ідеології та політичної риторики: заяви В. Путіна про розпад СРСР як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття» (квітень 2005 р.) та «несправедливе» включення «споконвічно російських територій» до складу радянської України (грудень 2019 р.); заява депутата Державної Думи від провладної партії «Єдина Росія» Є. Федорова (листопад 2015 р.) про необхідність відновлення Російської держави в кордонах СРСР 1945 р. тощо. Вельми характерно, що у пострадянській Росії, як свого часу і в постверсальській Німеччині, набули поширення міфологеми «змови» та «удару в спину» – намагання пояснити поразку не так об'єктивними причинами, як підривною діяльністю «ворожих елементів» усередині країни, «в тилу». Якщо в німецькому випадку винуватцями оголошувалися переважно євреї та соціалісти, то в російському – «зрадники» в державному апараті та космополітична інтелігенція. Відтак, із метою «відновлення історичної справедливості» пропонувалося «дати належну оцінку» діяльності «руйнівників СРСР». Водночас лунають заклики «задня недопущення помилок минулого» рішуче покінути і з сучасними «ворогами», до яких найчастіше зараховуються всі бодай потенційно нелояльні до чинної влади та неоімперської ідеології⁶. Саме такі погляди активно пропагує низка провладних інтелектуалів, передусім представники так званого «Ізборського клубу» (О. Дугін, Л. Івашов, О. Платонов, О. Проханов, А. Фурсов).

Фактично від виголошеної заяви під час щорічного звернення до Федеральних зборів (2005 р.) про розпад Радянського Союзу як «найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття» російський президент В. Путін не полишав ідеї відновлення імперської структури, зокрема шляхом повернення України в підпорядкування Кремлю. Витоки сучасної російської політики щодо Києва ґрунтувалися на такій позиції, свідченням чого є реалії українсько-російських відносин 1991–2013 рр.⁷

Першим каменем спотикання стало ставлення України і Росії до новоствореного об'єднання,

⁴ Див., напр.: Смолій В. А. Історик і війна / НАН України. Інститут історії України. 23.03.2022. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388>

⁵ Корнієвський О., Филипенко А. Ретроспективна рефлексія «поразки» в суспільній свідомості народів Центрально-Східної Європи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/korniiievskiy_filipenko_red_06.11.2020-1.pdf

⁶ Там само.

⁷ Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія. Київ : К.І.С., 2014. 960 с.

державами-засновницями якого вони були (разом з Білоруссю) – Співдружності незалежних держав (СНД). Однак Україна не підписала Рішення про прийняття Статуту СНД і з застереженнями ратифікувала Угоду про Співдружності незалежних держав. Застереження України стосувалися надмірного впливу центральних координуючих органів на політику незалежних держав, неоднозначного тлумачення окремих положень Угоди і загального її спрямування офіційними колами сторін, що її уклали. Йшлося безпосередньо про призначення Угоди як основи для створення нової союзної держави⁸. Наша держава так і залишилася тільки засновницею СНД, брала участь у реалізації взаємовигідних проектів і все ж членом цього об'єднання не стала. Звісно, така позиція України не могла сподобатися Росії.

Надалі дуже серйозні колізії в українсько-російських відносинах виникли у зв'язку з підготовкою та підписанням міждержавного договору про дружбу та співробітництво. Приміром, такий рівноправний договір був підписаний Україною з Угорщиною 19 грудня 1991 р., а з Польщею – 18 травня 1992 р. З Росією – аж 31 травня 1997 р.⁹ (саме цей найвищого рівня міждержавний документ, у якому обидві сторони визнавали незалежність, суверенітет і кордони одна одної, Російська Федерація брутально розтоптала в лютому 2014 р. і продовжувала робити це й надалі, що спонукало Україну до офіційного припинення дії договору восени 2018 р.). Проблеми стосувалися багатьох важливих питань: визнання кордонів (були визнані, але їхню повну делімітацію та демаркацію, зокрема в Азовському морі, Росія відмовилася здійснити); майбутнього статусу Криму, Севастополя (російська Державна дума навіть приймала антиукраїнські рішення щодо статусу Севастополя); поділу та базування Чорноморського флоту (під шаленим тиском офіційної Москви він урешті був поділений у співвідношенні приблизно 80:20 на користь Росії зі збереженням бази ВМФ РФ у Севастополі до 2017 р.).

На початку ХХІ ст. українсько-російські відносини особливої гостроти набули у зв'язку з різним ставленням Києва і Москви до європейської, євразійської, євроатлантичної інтеграції, а також з напруженням у безпековому полі двосторонніх відносин. Так, Росія здійснила спробу прямого відторгнення від України о. Тузла в Керченській протоці, що спричинило воєнно-політичне напруження і загрозу війни в жовтні 2003 р.. Україна також різко

негативно відреагувала на війну Росії проти Грузії 8–13 серпня 2008 р. й виявила солідарність з державним керівництвом і народом Грузії¹⁰.

Водночас не в бажаному для Москви напрямі розвивалися інтеграційні вектори Києва. Так, незважаючи на підписання Україною Угоди про формування єдиного економічного простору 19 вересня 2003 р. (Закон про ратифікацію угоди Україною містив застереження: «Україна братиме участь у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору в межах, що відповідають Конституції України»¹¹), Україна не приєдналася до євразійської інтеграції у форматі участі в економічному чи митному союзі.

В українському суспільстві та державному керівництві все більше зміцнювалися переконання в необхідності тісної співпраці з НАТО (програма «Партнерство заради миру» 1994 р. і Хартія про особливе партнерство 2007 р.) і долученні до Європейського Союзу (Угода про партнерство і співробітництво 1994 р. і прагнення нової угоди з перспективою членства в ЄС для України). Росія вчинила політико-дипломатичний тиск на Північноатлантичний Альянс, який на Бухарестському саміті (квітень 2008 р.) відмовив Україні в Плані дій щодо членства в НАТО, хоча й підтвердив, що в майбутньому Україна обов'язково стане частиною євроатлантичної спільноти¹². Заява уряду М. Азарова про відтермінування підписання Угоди про асоціацію України з ЄС в листопаді 2013 р., чого прагнула Росія з метою недопущення інтеграції України в європейський економічний і політичний простір, каталізувала процеси Революції Гідності та зміни політичного режиму в Україні після втечі тодішнього президента В. Януковича. Саме ці обставини, які в результаті створили потужне турбулентне поле в українсько-російських відносинах, Росія фактично використала як привід для агресії щодо України, яка з лютого 2014 р. знайшла вираження в гібридній війні, що супроводжувалася окупацією і прямою анексією Росією частини української території.

Безпосереднім приводом до тотальної конвенційної війни, яку Росія розпочала проти України 24 лютого 2022 р., можна розглядати прагнення Кремля саме в рік сторіччя від утворення 30.12.1922 р. Союзу радянських соціалістичних республік (СРСР) відродити російський вплив на пострадянському просторі шляхом проголошення сучасної російської неоімперії у вигляді міждержав-

⁸ Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 13. С. 180.

⁹ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (Договір ратифіковано Законом № 13/98-ВР від 14.01.98. Дію Договору припинено на підставі Закону № 2643-VIII (2643-19) від 06.12.2018). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text

¹⁰ Киридон А. М., Троян С. С. Російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 року: історико-політологічний аналіз. Київ-Рівне : РІС КСУ, 2009. 80 с.

¹¹ Закон України Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору // *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 32. С. 388.

¹² Декларація Бухарестського саміту прийнята главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Бухаресті 3 квітня 2008 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm

ного об'єднання під егідою Москви. Обов'язковим його складником, на переконання В.Путіна мала б стати Україна, без контролю над якою Росія не бачить свого майбутнього як повноцінної держави-імперії.

Серед основних причин російсько-української війни виокремимо такі.

Цивілізаційна – війна російської євразійської цивілізації проти локальної української цивілізації¹³. Йдеться про міжцивілізаційні відмінності. Саме вони формують сутнісні смислові розломи в розумінні стану і перспектив розвитку, які російська сторона розцінює як такі, що несуть загрозу позиціям Російської Федерації як глобального актора та позиціям «руського міра» як ідеологічної опори сучасного російського суспільства й російської державності. Небажання України вписуватися в російську цивілізаційну парадигму розвитку, орієнтація на загальноєвропейські та євроатлантичні демократичні цінності стали визначальним мотивом сучасно «хрестового походу» Росії проти України як в політичному, соціальному, культурному, інформаційно-ідеологічному, гібридному, так і, врешті, збройному ключі.

Імперська – за світове домінування. Імперська ідея в історичному вимірі завжди була й продовжує виступати пропагандистським конструктом і обґрунтуванням експансіоністської російської політики з метою розширення власної сфери впливу і максимального послаблення позицій противника/-ів¹⁴. Звідси, російсько-українська війна вмотивовується, з точки зору офіційної Москви, необхідністю воювати на території України проти США і їхніх союзників по НАТО (проти англо-саксів). Тим самим, російське державне керівництво пояснює примушування України до миру як необхідний крок для захисту своїх власних регіональних і глобальних інтересів. Насправді йдеться про задоволення експансіоністських імперських амбіцій на регіональне і глобальне домінування. Війна проти України – це лише один із інструментів його досягнення, реалізації поставленої мети (поряд з енергоносіями, гонкою озброєнь, інформаційною війною тощо). Фактично імперська

фабула була окреслена у виступі В. Путіна на безпечовому форумі в Мюнхені 10 лютого 2007 р.¹⁵, який став відправною точкою для нової «холодної війни» між Сходом (Російська Федерація та її союзники) і Заходом (держави-члени НАТО, насамперед, США і ЄС). Як зауважив український історик Я. Грицак, уповні об'єктивним є розуміння того, що в сучасній Україні вирішується доля усього світу¹⁶.

Геополітична – за простір, розширення як квінтесенцію імперськості. Росія як держава насамперед телурократична, тобто держава «суші», будує свою могутність на основі контролю величезного континентального євразійського простору¹⁷. У цьому сенсі вона спирається на три субпростори, які є «китами» російської імперськості: східноєвропейський, кавказький і центральноазійський. Ключовою зоною східноєвропейського простору Росія як імперія завжди розглядала Україну. Відповідно, підпорядкування українського простору – територіально найбільшого в Європі державного утворення, великого ринку з точки зору робочої сили, послуг, капіталів, господарського потенціалу – наповнювало повноцінним змістом саме поняття російської імперськості. Воно уможлилювало контроль Чорного моря, визначальний вплив на Балкани і Центральну Європу.

Екзистенційна – спрямована на знищення України як держави і українства / українського народу / української нації як носія відмінного від російської і «руського міра» світогляду, світосприйняття та колективної пам'яті. Прикметник «екзистенційний» (тобто, «життєвий») онлайн-словник Dictionary визнав словом 2019 року в світі (принаймні, значення саме цього терміну інтернет-користувачі найчастіше шукали упродовж року¹⁸). Для України і українців це поняття набуло особливого значення від 2014 р., коли стало зрозуміло, що задля історичної перспективи нам не залишається нічого іншого як боротися за свої екзистенційні смисли, за своє буття, за право бути українцями і мати власну незалежну державу. В основі цієї боротьби знаходиться відстоювання свободи як права людини на вільний вибір¹⁹.

¹³ Див.: Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва : Арктогея, 1997. 451 с.; Залізник Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. *Універсум*. 2017. № 3-4. С. 4–11; Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее. Монография. Киев : ІПІНЭНІ імені І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 340 с.; Российская цивилизация: Этнокультурные и духовные аспекты: Энциклопедический словарь / Отв. ред. М.П. Мчедлов. Москва : Республика, 2001. 544 с.; Троян С.С. Цивілізаційно-культурні маркери України у вимірі глобалізації. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 1. С. 65–69; Trojan S. Lokalna cywilizacja w wymiarze globalizacji (przykład Ukrainy) // (Nie)ład a (od) budowa cywilizacji: monografia, pod red. Zdzisława Zagórskiego i Stanisława Kamykowskiego, Wrocław : WUW, 2016. S. 147–160.

¹⁴ Коровин В. Имперский разговор. Империя, геополитика, идеология, традиция. Москва : Книжный мир, 2016. 384 с.; Російський імперіалізм від Івана Великого до Революції: збірник статей / упор. Т. Гунчак. Київ : «Кієво-Могилянська академія», 2010. 395 с.

¹⁵ Выступление Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, Мюнхен, 10 февраля 2007 г. URL: [https://ru.m.wikisource.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%87%D1%8C_%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%B2_%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D0%B5_\(2007\)](https://ru.m.wikisource.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%87%D1%8C_%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%B2_%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D0%B5_(2007))

¹⁶ Грицак Я. В Україні вирішується доля усього світу. URL: <https://zbruc.eu/node/110916>

¹⁷ Дністрянський М.С. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становиче України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.; Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва : Арктогея, 1997. 451 с.

¹⁸ Прикметник «ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ» – слово 2019 року. URL: <http://slovopys.kubg.edu.ua/prykmetnyk-ekzystentsiinyi-slovo-2019-roku/>

¹⁹ Сартр Ж.-П. Шляхи свободи. Трилогія. Ч. 1: Зрілий вік. К.: Юніверс, 2006. 384 с.; Ч. 2: Відстрочення. Київ : Юніверс, 2008. 448 с.; Ч. 3: Смерть у душі. Київ : Вид-во Жупанського, 2016. 312 с.

Натомість В. Путін розглядає все українське з позицій великодержавного шовінізму як внутрішню для Росії екзистенційну загрозу. Як резонно зауважив професор української історії Гарвардського університету С. Плохій, у результаті російсько-української війни відбувається переформатування української державності на засадах політичної нації, а Україна веде війну не лише за своє право на незалежне буття, але й за всю Європу²⁰.

Особистісно-психологічна – як смисложиттєва проекція світоглядних антиукраїнських комплексів-конструкцій російського президента В. Путіна²¹. Вони оприявнили його обурення небажанням України долучитися до проросійського єдиного економічного простору, а потім і культурних травм від українських революцій, в основі яких знаходилися неприйнятні для авторитарного складу російського президента головні українські цінності – незалежність, свобода, воля, гідність, європейськість. Відповідно російський президент декларує своє ставлення до України не як до сучасної незалежної держави, а як до бунтівної провінції, що прагне позбавитися російської опіки. У розмові з президентом США Дж. Бушем на саміті НАТО в Бухаресті (2008 р.) він заявив, що такої держави як Україна не існує, бо «частина її території – це Східна Європа, а частина, і, значна, подарована нами (Росією – авт.)»²². Ця сув'язь сенсосмислових суджень і мотивацій зумовлює поведінкові характеристики буття В. Путіна: він не допускає існування українського у будь-яких виявах, а насамперед – принципово заперечує українську державність (не лише на буттєвому рівні, але й на рівні ідеї). Ці світоглядні матриці скеровують дії російського керманіча щодо розв'язаної російсько-української війни.

На наш погляд, окреслений причинно-наслідковий ланцюг уможливило розуміння анатомії виникнення російсько-української війни, її характер, основні риси перебігу і стратегії Кремля.

2. Основні характеристики російсько-української війни

Автори свідомі виміру історичної перспективи і ретроспективи: історики зазвичай працюють з подієво-фактологічним полотном з віддалі певної часової дистанції. Дійсно важливо вивчати, досліджувати, узагальнювати, висновувати, коли пристрасті, хоча б трохи вляглися, а «тунельне» мислення про болісне сьогодення поступилося спокійнішому і врівно-

важенішому історичному осмисленню «болісної минувшини»²³. Водночас занурення у безпосередній вир подій, бачення їх «зсередини» уможливають миттєве рефлексування, відтворюючи повсякдення, актуалізуючи його. Фокусування на подіях російсько-української війни упосліджує шерех сутнісних характеристик, порівняльних оцінок і паралелей.

1. Гібридна неконвенційна російсько-українська війна, яка тривала від 26 лютого 2014 року, переросла з 24 лютого 2022 року в широкомасштабну відкриту конвенційну збройну агресію Російської Федерації проти України. Для нашої держави це – Національно-визвольна війна ХХІ століття проти путінізму-рашизму як новітньої форми нацизму. Сучасна Національно-визвольна війна є продовженням і (віримо) завершенням Національно-визвольної революції-війни 1917–1921 рр. Війни, яка виросла з революційного горнила Великої війни 1914–1918 рр. і явила світу Україну²⁴. Тоді Україна на деякий час стримала російську експансію на території сусідніх держав, однак не встояла сама перед російською більшовицькою експансією, не захистила незалежність і на майже 70 років стала частиною радянського простору.

2. Століття, яке відділяє дві доленосні для України Національно-визвольні війни, хоча й залишило нам того самого ворога – російський імперіалізм, але кардинально змінило бачення українським народом своєї державницької, ідентичнісної, цивілізаційної візії. Саме ця поступова, але неухильна кристалізація українськості уможливила жовто-блакитний стяг української незалежності в залі Верховної Ради України 24 серпня 1991 року, відстояння свобод в звитяжні дні Помаранчевої революції (2004–2005 рр.) та Революції Гідності (2013–2014 рр.), дозволила вистояти й зміцнити в ході Національно-визвольної війни 2014–2022 рр., даючи гідну відсіч російській імперській воєнщині в її прагненні за будь-яку ціну ліквідувати вільну й незалежну Українську державу.

3. У своїй злобі й ненависті до всього українського (заяви В. Путіна й інших кремлівських високосадовців про штучний характер України як

²⁰ Сергій Плохій: «Ця війна є війною за всю Європу». URL: <https://zbruc.eu/node/110984>

²¹ Зайпель Х. Путин: Логика власти. Москва: Время, 2016. 384 с.; Кузьо Тарас. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлішина. Київ: Дух і Літера, 2018. 560 с.; Мухин А. А. Владимир Путин. Who is Mister P? Москва: Алгоритм, 2015. 224 с.

²² Цит. за: Волович О. Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира» / *Зовнішні справи*. 2014. № 12. С. 20.

²³ Європа та її болісні минувшини / Авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайер у співпраці з П. Боннармом. Пер. з фр. Є. Марічева. Київ: Ніка-Центр, 2009. 272 с.

²⁴ Велика війна 1914–1918 рр.: витоки, характер, наслідки: Монографія, наук. ред. С.С. Троян. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 536 с.; Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк та ін.; відп. ред. О.П. Ресніт; авт. кол.: Ю.В. Берестень та ін. Кн. 1. Історичні нариси. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2014. 784 с.; Кн. 2: Мовою документів і свідчень Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2015. 800 с.; Киридон А.М., Троян С.С. Велика війна 1914–1918: революціонізація Європи і Україна. *Україна і Болгарія в історії Європи*: збірник наукових праць / Інститут історії України НАН України; Інститут історичних досліджень БАН; Комісія істориків України і Болгарії; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин; Упоряд.: Інна Манасієва, Ірина Матяш. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. С. 212–229.

держави, практично безкінечні упродовж останніх понад восьми років ворожо-пропагандистські анти-українські передачі, ток-шоу, інтерв'ю тощо на центральних російських каналах), в намаганні позбавити Україну і українців власної історії, пам'яті, ідентичності, культури тощо тоталітарна імперська машина «руського міра» готувала ґрунт для знищення України як держави-носія справжньої багатовікової історії та державницької традиції Русі-України²⁵. Сучасна віроломна агресивна війна Російської Федерації проти України – це чергова спроба перекреслити все українське в європейському і світовому цивілізаційному просторі, привласнити український історичний дискурс у його найширшому розумінні. Оскільки Україна і український народ самим фактом існування не дають російським імперським апологетам це зробити, вся «московська ординська рать» ополчилася проти всього незалежного українського; ворог-окупант не гребує навіть найцинічнішими засобами брутальної і варварської агресивної війни, зокрема й погрожуючи ядерним кийком. І це робить держава-гарант територіальної цілісності та суверенітету України (згідно з Будапештським меморандумом від 05 грудня 1994 р.²⁶), територіальної цілісності та суверенітету без'ядерної України!

4. Путінська Росія розраховувала на блицкриг і повний розгром України. Цікавим видається аналіз певних історичних паралелей (навіть чи тут ми маємо лише випадковий збіг чисел і обставин, особливо з огляду на прихильність глави сучасної російської держави до певної «магії чисел»). Саме 24 лютого 1991 р. розпочалася сухопутна фаза військової операції багатонаціональних коаліційних сил на чолі з США «Буря в пустелі» в Перській затоці. Вона тривала 100 годин (з 4:00 24 лютого до 8:00 28 лютого) і завершилася поразкою Іраку та звільненням території Кувейту²⁷. Путін практично в той самий час ранку, дня і місяця тільки з різницею в 31 рік розпочав віроломну агресивну війну проти України. Очевидно головний розрахунок – так званий План А (відкритим залишаємо

питання як наявності у російської сторони Плану Б, так і загалом подальшої стратегії дій) – був на перші 3–4 дні війни. Саме за такий термін, на думку творців російської чи то зими, чи весни, мав бути ліквідований опір України, чинна влада усунута, а на її місце повернутий індивідуальний і колективний «легітимний Янукович». У неділю 27 лютого – переможний парад у Києві. Таким чином, загалом все мало відбутися навіть швидше, ніж тривала воєнна наземна фаза операції в Перській затоці: за такий час лідер Росії планував ліквідувати незалежність України. Далі (швидше за все, саме так виглядало це в кремлівському плані) проросійська українська влада мала блискавично – до 18 березня (річниця російського псевдореферендуму в Криму) – прийняти необхідні рішення про приєднання до союзу з Росією і Білоруссю. Такий блицкриг, повна капітуляція України і перемога Російської Федерації мали, на думку її керівництва, мінімізувати ризики від нових санкцій з боку західних держав. Однак український народ і політичне керівництво нашої держави зневажили брутальні російські імперського штибу прожекти. Війна для України стала по-справжньому Національно-визвольною і Вітчизняною.

5. Упродовж лютого-квітня 2022 р. Україна і український народ за допомогою своїх союзників героїчно стримує воєнну агресію російського милітаризму, захищаючи Європу і світ. Наша держава стала тим Рубіконом, що відділяє мир від війни, світло від темряви, демократичну гідність від тоталітарного деспотизму, врешті – цивілізацію від варварства. Російська державна військова машина всупереч правилам і нормам веде брутальну вбивчу війну проти цивільного населення. Невинними жертвами війни стали тисячі громадян України – жінок, дітей, інвалідів, медиків... Зруйнована величезна кількість житлового фонду й об'єктів інфраструктури, в тому числі й критичної. Тільки за півтора місяців війни понад 7,1 млн українців змушені були змінити своє місце проживання, а практично понад 4,5 млн взагалі виїхали за кордон²⁸. Ціль російського імперіалізму – залякати населення міст і сіл, зламати його дух і готовність до опору окупантам. Україна продемонструвала всьому світові твердість і незламність українського характеру, віру українців у свободу і волю, право на гідний вибір і вільне життя на своїй, Богом даній землі. Україна вже перемогла в цій справедливій і визвольній для нас, але кривавій і жахливій війні. Справа тільки в часі та у вимірі людських страждань і трагедій.

6. Упродовж щонайменше останніх чотирьох століть зі страхітливою впертістю повторюється практично один і той самий сценарій на європей-

²⁵ Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. Київ : НІСД, 2009. 160 с.; Проханов А., Аверьянов В., Дугин А., Кобяков А., Платонов О. Доктрина Русского мира. Москва : Книжный мир, 2016. 640 с.; Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2018. 227 с.; Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ : ТОВ «Видавництво "КЛІО"», 2018. 384 с.

²⁶ Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 05 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

²⁷ Див.: Victoria, William L. Cleveland, late of Simon Fraser University, Martin Bunton, University of. A History of the Modern Middle East (Fifth ed.). Boulder, CO: Westview Press, 2009. 450 p.

²⁸ Понад 4,5 мільйона людей покинули Україну через війну – ООН. URL: <https://nv.ua/ukr/amp/povnomasshtabnev-torgnennya-rf-z-ukrajini-vijihali-ponad-4-5-milyoni-bizhenciv-dani-oon-50232952.html>

ській і світовій історичній арені – кривава війна і мир у початкові десятиліття. Перші два десятиліття XVIII ст. ознаменувалися війнами у західній і східній частинах Європи. Війна за іспанську спадщину 1701–1714 рр. (завершилася укладенням Раштадського і Утрехтського мирних договорів) і Північна війна 1700–1721 рр. (підсумки її зафіксував Ніштадський мир, головний з них – Росія офіційно перетворилася в імперію) привели до серйозної структурної модифікації Вестфальської міжнародної системи. Особливо вагомим було утворення Пруссії та Російської імперії як впливових міжнародних гравців-дієвців. На початку XIX ст. тривала епоха наполеонівських воєн завершилася битвою під Ватерлоо і Віденським мирним конгресом 1814–1815 рр. Система міжнародних відносин, відома як «європейський концерт», проіснувала з певними модифікаціями рівно сто років і була зруйнована вибухом Першої світової війни в 1914 р. Понад чотири роки першої збройної глобальної катастрофи завершилися Комп'єнським перемир'ям 11 листопада 1918 р., Паризькою і Вашингтонською міжнародними конференціями, на основі рішень яких була укладена Версальсько-Вашингтонська система світобудови²⁹. Минуло ще одне століття, і в 2014 р. путінська Росія розпочала Третю світову війну (гібридну на початковій стадії), в основі якої – «битва за Україну»³⁰ як геополітична й історико-світоглядна квінтесенція сучасної російської імперської стратегії. Ця війна стала Національно-визвольною війною XXI століття для України і віроломною, агресивною, війною на самознищення – для Російської Федерації як новітнього імперського проекту.

3. Екзистенційна війна або «хотят ли русские войны»

Таке питання якщо й могло б бути, то лише риторичне і передбачає воно тільки стверджувальну відповідь. Українофобська російська пропаганда і така сама практика віроломної війни Російської Федерації проти України як держави і українського народу, як спільноти, яка проживає на її території, чітко підтвердили: озброєні росіяни=російські війська зайшли в Україну з єдиною метою – бажанням вести війну і вбивати українців. Усе решта – демілітаризація, денацифікація, недопущення вступу України в НАТО, захист російськомовних, націо-

нальна безпека Росії тощо – то все від лукавого³¹. Засліплений бажанням знищення України і всього українського, російський президент за підтримки переважної частини суспільства поставив на карту все, в тому числі й майбутнє своєї держави і народу. Станом на кінець 2013 – початок 2014 рр. Росія була державою групи економічно найрозвиненіших і найвпливовіших країн світу – G-8 («Велика вісімка»). Як постійний член Ради Безпеки ООН вона впливала на прийняття (чи неприйняття) всіх доленосних для людства рішень. Російська держава отримувала значні прибутки (фактично – надприбутки) від продажу, насамперед, енергоресурсів, мала сприятливу економічну кон'юнктуру тощо. Всім цим і власне самою екзистенційною (життєвою) перспективою суспільного і державного розвитку було знехтувано в ім'я абсолютно надуманих антиукраїнських цілей.

З метою кращого розуміння характеру перебігу доленосних історичних процесів та водночас ірраціональності поведінки офіційної Москви, вдамося до порівняльного аналізу, розглянувши три базові позиції 2013 р. на порівняльному зрізі з поточним 2022 р.

Перша. Ставлення українців до росіян і Росії. Відповідно до соціологічних опитувань, проведених Київським міжнародним Інститутом соціології (КМІС) і Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва³² у листопаді 2013 р. (а потім у лютому 2014 р.), кількість позитивно налаштованих українців до росіян становила 82%, а росіян щодо українців – 69%. Негативно налаштованими були 10% українців і 22% росіян. Бажали об'єднатися в єдину державу 9% українців і аж 32% росіян. Питання війни навіть не порушувалося. Важливий факт: у 2013 р. українці найпозитивніше ставилися до Росії та росіян. Натомість негативне ставлення європейців складало 54% і зросло до 74% у середині 2014 р.³³

Після початку гібридної війни Російської Федерації проти України 26 лютого 2014 р. і російської анексії Криму ситуація кардинально змінилася. Згідно проведеного КМІС в січні 2022 р. опитування³⁴ 48,1% опитаних українців вважали загрозу

²⁹ Troyan S., N. Nechaieva-Yuriichuk. Evolution of the Westphalian Order under the Influence of the World Wars: Historical and International Relations Aspects. *Codrul Cosminului*. Vol. 26. № 1. July 2020. P. 187–206.

³⁰ Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.; Фельштинський Ю., Станчев М.: Третя світова: битва за Україну / Пер. з рос.: В. Єшкілев. Київ: Наш Формат, 2015. 456 с.

³¹ Putin cautions Nato against crossing 'red lines' in Ukraine // *Financial Times*. 2021. 30 November; Russia-Ukraine border: Why Moscow is stoking tensions. 2022. 27 November. URL: <https://web.archive.org/web/20211225040840/https://www.bbc.com/news/world-europe-59415885>; Ukraine tensions: Russia condemns destructive US troop increase in Europe. 2022. 03 February. URL: <https://web.archive.org/web/20220225124204/https://www.bbc.com/news/world-europe-60238869>

³² Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, яких відносин з Росією хотіли б українці. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=236&page=1>

³³ Опитування: Путіна підтримують тільки в Китаї та Бангладеш. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140711_putin_popularity_sa.amp

³⁴ Суспільно-політичні настрої населення України: сприйняття загрози воєнного вторгнення з боку Росії. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1091&page=1>

нового вторгнення Росії в Україну реальною. У тому, що цього не буде, впевнені були 39,1% респондентів, ще 12,8% не визначилися з позицією чи відмовилися відповідати. 34% українських респондентів заявили, що добре ставляться до Росії, про погане ставлення сказали 50%, а 15% опитаних не змогли відповісти на питання про ставлення до Росії. Лише 5% вважали, що країни мають об'єднатися в одну державу. Навіть шалена антиукраїнська пропаганда в Росії і пряма загроза тотальної війни з боку Москви не змусили понад третину українців зняти рожеві окуляри проросійськості. «Подяка» від Кремля не забарилася – бомби, ракети, танки, насилля...

Оприлюднені 06 квітня 2022 р. найновіші дані загальнонаціонального опитування українців соціологічної групи Рейтинг³⁵ свідчать, що 91% українців не підтримують тезу, що «росіяни та українці – це один народ». 64% вважає, що відновлення дружніх відносин українців з росіянами є взагалі неможливим. Водночас 22% вважають, що це може статися не менше, ніж через 20–30 років. Тих, хто бачить таке примирення у перспективі до 15 років, – близько 10%. Показово, що навіть у регіонах півдня і сходу України понад половина опитаних не вірять у відновлення дружби між українським і російським народами.

Друга. Європейська інтеграція. Відповідно до загальнонаціонального дослідження громадської думки населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» разом із Центром ім. Разумкова у травні та листопаді 2013 р.³⁶, входження України до ЄС (тобто, євроінтеграційний вектор) підтримували 41,7% українців, а вступ до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану (тобто, євразійський інтеграційний вектор) – 31%. На кінець 2013 р. кількість прихильників політичної та економічної інтеграції України з ЄС зросла до 48%. Результати опитування КМІС від початку лютого 2022 р.³⁷ показав найвищий з 2013 р. рівень підтримки українцями вступу до ЄС: за вступ до Євросоюзу виступали 68% опитаних, проти – 24%. Звідси, уповні резонна була і Угода про асоціацію ЄС з Україною в 2013 р., і заявка України на членство в ЄС та початок процедури прийняття нашої держави в якості кандидата за особливою процедурою наприкінці лютого 2022 р.

³⁵ Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_6_aprelya_2022.html

³⁶ Яким шляхом іти Україні – до якого союзу приєднатись?. Яким шляхом іти Україні – до якого союзу приєднатись? Київський міжнародний інститут соціології. 26 листопада 2013. URL: <https://web.archive.org/web/20180212083415/http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=204&page=2>

³⁷ Ставлення населення України до Росії та якими мають бути відносини України і Росії, лютий 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1102&page=1>

Заради справедливості треба відзначити дві речі. По-перше, жодним чином європейська політична і економічна інтеграція України (вступ до ЄС) не пов'язана з євроатлантичною інтеграцією (вступ до НАТО). Це питання після провалу спроби надання Україні Плану дій по членству в НАТО на Бухарестському саміті (2008 р.)³⁸ більше не порушувалося на офіційному рівні. Тому російські звинувачення у включенні української території у сферу впливу НАТО і розміщенні там натовських баз повністю безпідставні. Хоча, навіть якби це було не так, і Україна отримала б якісь перспективи членства в Північноатлантичному Альянсі, то це справа вільного вибору суверенної незалежної держави, що жодним чином не суперечить міжнародно-правовим нормам. По-друге, європейська інтеграція України (як свідомий і підкріплений позитивним ставленням до неї більшої частини українського суспільства вибір) має, насамперед, економічне й політичне спрямування. Відносини України з ЄС ніколи не розглядалися у контексті негативного ставлення до Російської Федерації, та й з її боку агресія не вмотивовувалася протидією цьому зовнішньополітичному вектору України будь-якою ціною.

Третя. Революція Гідності в Україні. На Вільнюському саміті Східного партнерства ЄС 28–29 листопада 2013 р. Україна мала підписати Угоду про асоціацію (без перспективи членства) з ЄС. Однак за два тижні до саміту український уряд М. Азарова заявив про відтермінування (перенесення на невизначену перспективу) підписання євроінтеграційної Угоди про асоціацію. Обурення українського суспільства спричинилося до нового Майдану (Євромайдану), а брутальна розправа силовиків з протестувальниками стала сигналом до нової революційної хвилі виступів проти клептократичного режиму президента В. Януковича і його оточення як спротиву їх відходу від проєвропейського інтеграційного курсу Української держави та намагання підпорядкувати її впливу офіційної Москви.

30 листопада 2013 р. в Україні розпочалася Революція Гідності, гаслами якої були європейський вибір, свобода, гідність³⁹. Розстріл Майдану і втеча президента В. Януковича мали своїм наслідком зміну владної верхівки в Україні. Основним геополітичним наслідком Революції Гідності для України став вибір нею європейського інтеграційного шляху як базового вектору розвитку, відхід від проросійського зовнішньополітичного курсу і зменшення

³⁸ Декларація Бухарестського саміту прийнята главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Бухаресті 3 квітня 2008 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm

³⁹ Копійка В., Дорошко М., Балюк В. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2018. 280 с.; Кузьо Тарас. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. К.: Дух і Літера, 2018. 560 с.

залежності від Російської Федерації практично у всіх сферах життєдіяльності. Все це викликало як вкрай негативну реакцію Кремля, так і агресію Росії проти України у формі гібридної війни, анексії Криму і підтримці незаконних проросійських терористичних квазіутворень на Донбасі⁴⁰. 26 лютого 2014 р. розпочалася гібридна війна Російської Федерації проти України (з поєднанням засобів «жорсткої» і «м'якої» сили, військової та інформаційної), яка для нашої держави в подальшому увиразнилась як Національно-визвольна війна сучасності.

Водночас уже тоді Росія розпочала війну на знищення України або екзистенційну війну проти України і всього українського, яка на першому етапі (26 лютого 2014 – 23 лютого 2022 рр.) мала характер гібридної – гібридні технології використовувалися Кремлем з метою окупації українських територій⁴¹. Силовий складник війни, що приносив смерть та матеріальні руйнування, від 2014 р. діяв у просторово обмежених, локальних вимірах. При цьому обмежені масштаби військової активності супроводжувалися необмеженим поширенням дискурсу війни. Відбувалась боротьба за домінування певних уявлень про світ та події в соціальному й індивідуальному докльлі і одночасне руйнування протилежних, «ворожих» опіній, за когнітивний та комунікативний контроль, владу над свідомістю людей, їхніми емоціями, мисленням, розумом і, відповідно, над їхньою поведінкою, намагання зруйнувати їхню ідентичність⁴².

Від 24 лютого 2022 р. спостерігається стадія віроломної агресивної конвенційної війни з боку Росії. У дослівному розумінні, екзистенційна війна – це війна за існування, за буття, за життя. Тобто, у широкому значенні терміну «екзистенція», ми маємо абсолютно відмінні російську й українську візії такої війни. Якщо для офіційної Москви це війна на повне знищення всього українського державного і суспільного, то для України головний зміст екзистенційної війни становить боротьба за відстоювання всього українського – це Національно-визвольна війна за Українську Державу, за Український Народ, за Свободу, за Гідність, за Пам'ять, за Демократію, за Європейськість як Сенси самого Буття. Саме ці життєві сенси українства і хоче знищити Росія, а ми всіма силами прагнемо їх відстояти, захистити і утвердити.

Український інтелектуал, публіцист, віце-президент Українського центру міжнародного ПЕН-клубу Микола Рябчук у січні 2017 р. у Королівському інсти-

туті міжнародних відносин (Четем-хауз) у Лондоні в доповіді про зміни ідентичності українців доволі чітко сформулював нині очевидну думку: «Українці від росіян відрізняються любов'ю до свободи»⁴³. Поняття Свободи невіддільне від колективної пам'яті українців – народу, що є спадкоємцем предків, які жили на берегах середньої і нижньої течії Борисфена-Славутича-Дніпра. Народу, який створив потужну середньовічну державу Русь-Україну. Народу, який прийняв християнство, коли навіть Москви ще не було і в помині. Народу, який у славні часи козацької звитяги і лицарства героїчно боронив свої рубежі і свою Свободу. Народу, з яким Московія вела численні війни, прагнучи розширити території власної держави, завдяки підпорядкуванню українських земель, вона врешті й перетворилася в імперію. Народу, без історичного минулого й територій якого ні в минулому, ні сьогодні Росія не може відчувати себе повноцінним утворенням. А тому завжди прагнула і прагне зараз або до привласнення собі, або до нищення всього українського. Але сьогодні війну за сенси буття – екзистенційну війну – Росія вже програла в історичній перспективі. Така війна завжди програшна для імперіалістів-загарбників, які «хотят войны», які чинять свавілля і злочини проти людяності.

4. Україна в огні або російський геноцид в Україні

Хрестоматійна кіноповість Олександра Довженка⁴⁴ як ніколи актуальна в годину незламної борні українського народу проти новітніх фашистів – на цей раз російських. Палають міста і села України від бомбардувань і ракетних ударів, завданих російськими літаками й артилерійськими системами. З танків і автоматичної зброї окупанти розстрілюють цивільне населення. Цілями знавсілого ворога-окупанта є лікарні, в тому числі пологові та дитячі, школи, культові споруди, приватні будови, багатоквартирні будинки. Жертвами страшної розв'язаної Російською Федерацією віроломної війни стали українські жінки, діти, лікарі, біженці. Їх уже – сотні вбитих дітей і жінок, тисячі вбитих цивільних, мільйони осіб, які покинули місця свого проживання. Всі вони – ні в чому не винні громадяни України, сини і дочки української землі, яких абсолютно безпідставно з точки зору моралі та права піддали жахливим випробуванням, у тому числі згвалтуванням, катуванням, нарузі російські окупанти. Американський історик О. Мотиль назвав такі дії «винятковим актом дикості»⁴⁵.

⁴⁰ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : КАЛАМАР, 2017. 268 с.; Україна. 30 років незалежності. Стилий довідник / За ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 536 с.

⁴¹ Сегеда С. П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. *Наука і оборона*. 2019. № 1. С. 31–35.

⁴² Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ : НІСД, 2019. С. 20.

⁴³ Рябчук: українці від росіян відрізняються любов'ю до свободи. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38671637>.amp

⁴⁴ Довженко О.П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник / Упоряд. і автор передм. О.М. Підсуха. К.: Рад. письменник, 1990. 416 с.

⁴⁵ Мотиль О. Групове згвалтування в Україні. URL: <https://zbruc.eu/node/111497>

Все це, що чинить Російська Федерація, розв'язавши віроломну брутальну війну проти України, має чітке визначення – злочини агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини з ознаками геноциду. 14 квітня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» № 7276⁴⁶. Цією Заявою Верховна Рада України: 1) визнала дії, вчинені Збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом Українського народу; 2) звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення Російською Федерацією геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України.

Цей термін увів у наукове і повсякденне вживання в 1944 р. польський юрист єврейського походження Рафаель Лемкін. Він означив геноцидом (від *genos* – рід, плем'я і *coedo* – убиваю) злочинні дії щодо будь-якої групи людей з метою її знищення⁴⁷. Йдеться про координований план різноманітних дій, спрямованих на знищення життєво важливих основ існування національних груп і самих цих груп як таких.

Злочини проти людства (людяності) або злочини проти миру та безпеки людства, як вони визначені в пояснювальній записці до Римського статуту Міжнародного кримінального суду⁴⁸, є найнезависнішими злочинами у зв'язку з серйозним руйнівним впливом на людську гідність, приниженням і сприянням деградації особистості. Ці злочини караються не тільки законами певної країни, а й міжнародним законодавством. До злочинів проти людства належать, зокрема, пропаганда війни, планування та ведення війни, застосування зброї масового знищення, терористичні акти тощо.

Воєнні злочини – свідоме грубе порушення законів, норм і принципів міжнародного гуманітарного права та звичаїв війни, правил ведення бойових дій. До таких злочинів належить, зокрема, жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним

населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування чи руйнування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами. Головний прокурор Міжнародного кримінального суду (Росія не є членом суду – вона вийшла з нього в 2016 р.), британський юрист Карім Хан каже, що є обґрунтовані підстави вважати, що в Україні були скоєні воєнні злочини, і він має дозвіл понад 40 держав на розслідування⁴⁹.

Увесь цей набір ужитих Російською Федерацією злочинів став можливим завдяки здійсненню нею щодо України загального злочину агресії (хоч і наразі відсутня єдина міжнародно-правова норма визначення цього злочину). Проте ще ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу зазначила, що злочини проти миру включають планування, підготовку, розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів⁵⁰. Згідно ст. 1 резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. агресією є «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом ООН, як це встановлено в цьому визначенні»⁵¹. Відповідно до ст. 2 цієї резолюції як акт агресії може бути кваліфіковано «вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, ... будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її, ... бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; напад збройними силами держави па сухопутні, морські або повітряні сили або морські і повітряні флоти іншої держави; ... дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої

⁴⁶ Верховна Рада визнала дії РФ геноцидом Українського народу. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/verhovna-rada-vyznala-diyi-rf-genotsydom-ukrayinskogo-narodu/>; Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», № 7276 від 11.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=7276&conv=9>

⁴⁷ Рафаель Лемкін: радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / редактор Р. Сербин; упор. О. Стасюк. Київ: Майстерня книги 2009. 208 с.

⁴⁸ Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁴⁹ Суддя Міжнародного кримінального суду в Гаазі Карім Хан почав процедуру розслідування проти Росії. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/sudya-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-v-gaazi-karim-han-pochav-proceduru-rozsliduvannya-proti-rosiy.html>; Прокурор МКС Хан: намагатимуся встановити контакт із РФ і продовжуватиму співпрацю з українськими правоохоронцями. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/824216-amp.html>

⁵⁰ Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн оці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text

⁵¹ Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX), 14 December 1974. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html>; Визначення агресії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

держави»⁵² тощо. Тобто, навіть цей перелік міжнародних положень уповні дозволяє класифікувати загарбницьку війну Російської Федерації проти України як віроломний акт агресії, злочин агресії в широкому контексті, здійснюваний спільно з Республікою Білорусь. Україна подала позов проти Російської Федерації через вторгнення як акт агресії до Міжнародного суду ООН, який вирішує спори між державами, але не може переслідувати окремих осіб. Якщо він ухвалить рішення проти Росії, забезпечити виконання цього рішення має Рада Безпеки ООН. Але російська держава-терорист є однією з п'яти постійних членів Радбезу ООН і може накласти вето на будь-яку пропозицію щодо санкцій.

Рішення про майбутнє, але невідворотне покарання злочинів Російської Федерації знаходиться, насамперед, у площині дипломатії та міжнародних домовленостей. З цією метою має бути скликаний одноразовий трибунал для переслідування злочину агресії в Україні.

Ми ніколи не повинні забути про ці злочини проти України і українського народу, зокрема і з точки зору злочинів Російської Федерації як ядерної наддержави – гаранта територіальної цілісності та суверенітету України (за Будапештським меморандумом від 05 грудня 1994 р.)⁵³ і міждержавним договором про дружбу, співробітництво і партнерство від 31 травня 1997 р.)⁵⁴, про геноцид з боку російських окупантів-нелюдів. Всі вони мають відповісти за заподіяну трагедію разом з президентом Росії та його клікою і їх союзниками у війні проти України. Має відповісти за рішенням спеціально створеного для цього Міжнародного трибуналу для військових злочинців. Міжнародного трибуналу, який повинен також прийняти рішення по справжній дерашизації (денацифікації) та демілітаризації Російської Федерації. Згідно норм і принципів міжнародного права, в ім'я пам'яті про всіх Захисників України, пам'яті про всі безневинні жертви рашистсько-нацистського геноциду в Україні.

Висновки

Таким чином, новітній період незалежності України став для неї, з одного боку потужним викликом і випробуванням на міцність та історичну перспективу, з другого, перетворив у суб'єкта актуальної європейської (регіональної) та світової (глобальної)

⁵² Визначення агресії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

⁵³ Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами: Монографія. Київ : Українська асоціація зовнішньої політики, 2015. 124 с.

⁵⁴ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (Договір ратифіковано Законом № 13/98-ВР від 14.01.98. Дію Договору припинено на підставі Закону № 2643-VIII (2643-19) від 06.12.2018). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text

історії. Розв'язана Російською Федерацією загарбницька війна проти України триває понад вісім років – з 26 лютого 2014 р. Вона пройшла дві фази: I – гібридної війни з 26 лютого 2014 р. до 23 лютого 2022 р.; II – тотальної широкомасштабної конвенційної війни, що триває від 24 лютого 2022 р. Для Заходу (насамперед, держав-членів НАТО і ЄС) цю війну можна розглядати як гібридну Третю світову війну, яка триває вже понад вісім років. Їй передувала «холодна війна» XXI століття Росії проти НАТО і ЄС (старт дала промова В. Путіна на безпековому форумі в Мюнхені 10 лютого 2007 р.).

Водночас для України в контексті її національного, європейського і глобального історичного поступу розв'язана Росією війна є Національно-визвольною війною XXI століття. У цій війні Україна захищає не лише свою незалежність і головні екзистенційні цінності демократичного вибору, але й загальноєвропейські принципи, права і свободи, міжнародно-правові засади сучасного світопорядку.

Росія війною проти України і всіма своїми діями в цій війні остаточно сплюндрувала і розтоптала міжнародно-правові основи співжиття в сучасному світі, погрожуючи «ядерним кийком» як глобальному співтовариству, так і Україні – без'ядерній державі, яка добровільно ліквідувала свій (третій у світі на той час) ядерний потенціал під гарантії дотримання українського суверенітету і територіальної цілісності від п'ятірки держав «ядерного клубу», зокрема і Російської Федерації.

Після остаточної перемоги України у справедливій Національно-визвольній війні XXI століття має обов'язково відбутися Міжнародний трибунал, на якому судитимуть російських політичних і воєнних злочинців за безпричинні, невмотивовані, брутальні злодіяння, заподіяні не лише Україні, але й усій світовій спільноті.

Російська Федерація повинна повернути всі окуповані з 2014 року українські території і сплатити Україні у формі контрибуції відповідну суму за завдані за цей час збитки. Причому, після віроломного удару по Україні, після розв'язання гарячої фази широкомасштабної та різноаспектної війни проти нашої держави, українського суспільства і кожного громадянина-українця, Росія повинна не лише капітулювати, але й сплатити саме контрибуцію.

Поряд із Росією обов'язково повинна відповісти за злочини її союзниця – Республіка Білорусь. Саме ця держава в особі її правлячого політичного режиму на чолі з О. Лукашенко, спалюючи високу честь держави-засновниці ООН, перетворилася в посібника сучасного російського імперіалізму у війні проти України.

Після війни має бути відновлено міжнародно-правове регулювання у рамках усієї сучасної системи

міжнародних відносин, яке б обов'язково включило як мінімум реорганізацію ООН. На наш погляд, для вирішення цих й інших нагальних завдань у сфері сучасної світової політики потрібен Великий Міжнародний Конгрес, подібний до Віденського конгресу 1814–1815 рр.

З метою перетворення у потужного регіонального і впливового міжнародного актора та на основі важкого досвіду російсько-української війни 2014–2022 рр. Україні доречно керуватися положенням сучасних прихильників теорії «звичайного стримування»: рівень безпеки держави залежить від того, наскільки вона здатна переконати потенційних супротивників у своїй силі. Екстраполюючи це положення на Україну, наша держава, як раціональний суб'єкт сучасного світу, повинна насамперед 1) перейматися максимальним посиленням власної безпеки за допомогою своїх внутрішніх

сил і ресурсів; 2) вибудовувати/створювати/конструювати найперспективніші стратегії виживання та зміцнення своїх позицій у міжнародній системі; 3) увійти до потужної колективної системи безпеки за обов'язкової участі США (наприклад, це може бути НАТО – рівень підтримки в Україні вступу до Альянсу зараз на рівні 70+%, чи союз США–Велика Британія–Україна–Польща, або США–Україна–держави ЦСЄ–Туреччина тощо).

Урешті, по війні наша держава-переможниця, на наш погляд, має увиразнити назву і після конституційної новелізації постати перед світом як УКРАЇНА-РУСЬ.

Сформульовані висновки, так само як і наведені у межах статті узагальнення, не вичерпують порушеної у межах цієї публікації проблематики, а лише сприяють формуванню підґрунтя для подальшого глибинного аналізу порушеної проблеми.

Інформація про авторів:

Киридон Алла Миколаївна,

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
директор

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»
51А, вул. Богдана Хмельницького, м. Київ, 01030, Україна

Троян Сергій Станіславович,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій
Національний авіаційний університет
1, пр. Любомира Гузара, м. Київ, 03058, Україна

Information about the authors:

Kyrydon Alla Mykolaivna,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker
of Science and Technology of Ukraine,
Director

State Research Institution «Encyclopedia Press»
51A, Bohdan Khmelnytsky str., Kyiv, 01030, Ukraine

Troian Serhii Stanislavovych,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of International Relations, Information and Regional Studies
National Aviation University
1, Lyubomyr Husar ave., Kyiv, 03058, Ukraine